

УДК 371.15

Олена Бовдир, аспірант кафедри педагогіки та психології

Південноукраїнського регіонального інституту
післядипломної освіти педагогічних кадрів,
м. Херсон

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЮРИСТА: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

У статті на основі аналізу наукових праць розглянуто сутність та особливості комунікативної культури юриста, обґрунтовано професійно важливі якості фахівця та показано вплив комунікативної культури юристів на успішність, та результативність професійної діяльності.

Ключові слова: комунікативна культура юриста, культура спілкування, діяльність, компетенція юриста.

Літ. 15.

Актуальність проблеми. Особливості професії юриста потребують “суб’єкт-суб’єктних” стосунків з клієнтами; поєднання якостей педагога, психолога, вихователя, оскільки діяльність пов’язана з вирішенням однієї з проблем у житті людини – встановлення життєвої істини. Тому сьогодні, за умов становлення демократії в нашій державі, важливим є підвищення ефективності та вдосконалення професійної підготовки юристів шляхом формування у них комунікативної культури, як однієї із складової високоякісної юридичної діяльності.

Останнім часом в дослідженнях вчених багато уваги приділяється питанням комунікації, культури спілкування, діяльності і компетенції юриста.

У зв’язку з цим виникає інтерес до питання формування комунікативної культури юриста, адже раніше в юридичній науці питанням культури спілкування не надавали належного значення. Деякі аспекти даної проблеми розглядали такі вчені: В.В. Соколова, Є.В. Соколов, Г.М. Сагач, І.І. Тимченко, В.П. Барковський, О.В. Уварова, Г.В. Попова.

Мета статті: на основі аналізу наукової літератури розкрити сутність та складові компоненти комунікативної культури юристів; дати визначення поняття “комунікативна культура юриста”.

Поняття “культура”, як спеціально-науковий термін досить широке й неусталене. Культура – це сутність матеріальних та духовних, нематеріальних цінностей, створених людством протягом його історії. При розгляді сутності, структури культури можливі різні підходи. Наслідком багатовимірності даного поняття є велика кількість визначень в різноманітній літературі (близько 500) [6, 14]. Ці значення змінюються в залежності від того, в якій науці або теорії вони використовуються.

Дослідник із соціології культури Й. Нідерман вказує, що термін “культура” походить від давньогрецького значення. У цьому значенні поняття “культура” пов’язується з давньогрецькими уявленнями про виховання всебічно розвиненої особистості. У філософії слово “культура” вживають у різних значеннях: як вираження звичайної мови; як спеціально-наукове поняття; як філософську категорію. Наукове дослідження проблеми культури особистості передбачає вибір культурологічного підходу до вивчення цієї проблеми. Цей підхід дає нам можливість розглядати професійну діяльність особистості на основі використання набутих людством культурних цінностей. До культурних цінностей особистості належать: здатність судження як основа інтелектуальної культури; совість як обов’язкова складова етичної культури; моральність і право як регулятори поведінки людей та гаранті забезпечення їх безпеки.

Через суспільні правила і норми культура визначає певну поведінку людини як особистості і сприяє її творчому розвитку. Так, К.О. Абульханова-Славська звертає увагу на те, “як і чому індивід не тільки розвивається на основі об’єктивної сутності людини (культури), але й вносить в неї дещо принципово нове, тобто стає суб’єктом історичної творчості” [1, 34].

Л.В. Сохань підкреслює, що “людина народжується та живе в світі культури, який створило людство, опредмеченої в усіх галузях суспільно значущої діяльності. Індивід стає особистістю, оволодіваючи цією культурою, освоюючи певний пласт життя, і чим більш осягнене розпредмечене ним поле людської культури, тим багатшим є його життя” [12, 28].

На думку соціолога Л.Н. Когана, сутність культури, має прояв, передусім, у діяльності, а не в сукупності досягнень і цінностей, накопичених людством у процесі історичного розвитку;

культура – не самостійна соціальна сфера, а наскрізна характеристика всієї соціальної системи, і в будь-якому суспільному явищі існує його специфічний культурний аспект; основна соціальна функція культури – людинотворчість, тобто людська особистість – абсолютний об'єктивний і суб'єктивний предмет культури. Головна мета культури – формування певного типу особистості [5]. Адже особистістю можна назвати людину, яка досягла такого рівня соціального розвитку та самосвідомості, який дозволяє їй знаходити та обирати серед цінностей культури особистісні смисли, самостійно виконувати відповідну перетворювальну діяльність, свідомо та відповідально здійснювати саморегуляцію своєї професійної діяльності.

Розкриваючи сутність поняття “комунікативна культура” необхідно охарактеризувати поняття “комунікація”, “діяльність”, “спілкування”, які тісно співвідносяться один з одним у межах досліджуваної проблеми.

На сьогоднішній день існує приблизно 100 визначень поняття комунікації. У перекладі з латинської “комунікація” – спілкуюся з ким-небудь, передаю інформацію [9, 285]. В гуманітарних науках поняття “комунікація” пов'язане із специфікою обміну інформацією у соціумі. На думку О.М. Берегової “комунікація” – це “сенсовий та ідеально-змістовний аспект соціальної взаємодії” [3, 37]. В змістовно-термінологічному сенсі поняття “комунікація” перебуває в одному ряду з близькими за змістом поняттями “взаємодія” (взаємини), “людські стосунки”, “взаємозумовленість”, “взаємовплив” тощо. У тлумаченні Е.В. Соколова комунікація – “найважливіший аспект людського спілкування. Вона складається в обміні значимою інформацією між людьми” [10, 103].

В.П. Конецька інтерпретувала поняття “комунікація” як спілкування в результаті якого відбувається передача інформації від людини до людини. Автором були виявлені складові цього поняття: міжособистісна комунікація [15]. Якщо у безпосередньому контакті виявляється двосторонній обмін інформацією між його учасниками, то у випадку комунікації ця складова має різну репрезентативність. В.Е. Семенова характеризує комунікацію і спілкування в єдиних межах комунікативної діяльності. Комунікативна діяльність здійснюється за умови подання інформації від індивіда до індивіда (групи, соціуму), а також під час одержання інформації індивідом від інших індивідів безпосередньо чи опосередковано [13].

Спілкування і комунікація як складові

комунікативної діяльності, становлять єдине утворення, інтегративне не тільки за формою його проявів, але й за природою психологічних механізмів, що забезпечують його. Якщо вести мову про комунікативну діяльність у навчальному процесі, то комунікатор, як зацікавлена особа, повинен створити умови для реалізації факторів, використовуючи різноманітні засоби, щоб забезпечити партнерові статус суб'єкта. У цьому контексті Г.М. Сагач ввела поняття “ефективна комунікація” [8]. Спілкування є процесом взаємодії між людьми, в ході якої виникають, виявляються та формуються міжособистісні стосунки, а також відбувається обмін інформацією, процес взаєморозуміння, взаємооцінка, формування симпатій та антипатій, характеру взаємин, переконань, вирішення протиріч, здійснення та регулювання спільної діяльності. Саме від ступеня успішності реалізації вказаних функцій залежить і рівень придатності до ефективного спілкування, а значить – до успішного взаєморозуміння.

Таким чином, спілкування – це взаємодія людей, змістом якої є взаємини пізнання та обмін інформацією, використовуючи при цьому різні засоби комунікації. Метою такої комунікації є встановлення взаємовідносин, які сприятимуть процесу спільної діяльності, в тому числі й професійної.

Комунікативна діяльність, як і будь-яка інша, для ефективного її здійснення передбачає наявність специфічних комунікативних умінь, які формують комунікативну культуру особистості, як “систему поглядів і дій, які служать індивіду моделлю орієнтації для задоволення потреб у самореалізації та способом досягнення цілей під час спілкування з іншими людьми” [14].

Дослідник В.В. Соколова, займаючись питаннями культури спілкування та культури мови звертає увагу на те, що головною умовою оволодіння культурою спілкування можна вважати цілеспрямоване виховання оцінювального ставлення до висловлювання. Воно поділяється на етапи: 1) усвідомлення цільової установки спілкування; 2) врахування ситуацій, умов спілкування, його місця, адресата; 3) прогнозування впливу висловлювання на співрозмовника. Важливо відмітити, що третій етап комунікаційної культури, а саме прогнозування впливу висловлювань на співрозмовника вимагає конкретних вмінь, а саме: 1) точного вибору мовних засобів, що сприятимуть досягненню цілям та умовам спілкування; 2) оптимальне використання в конкретній комунікативній ситуації невербальних засобів спілкування (комунікативний

взаємовплив між індивідами без використання слів, тобто без мовних засобів представлених в прямій або будь-якій знаковій формі); 3) врахування відповідності вербальних та невербальних засобів спілкування [11].

Отже, під комунікативною культурою ми розуміємо сукупність вмінь та навичок в області засобів спілкування та законів міжособистісної взаємодії, які сприяють взаєморозумінню, ефективному розв'язанню задач спілкування (в тому числі в юридичній праці).

Сутність і специфіку юридичних спеціальностей досліджувала низка вчених (В.Г. Андросюк, О.М. Бандурка, В.Л. Васильєв, В.Р. Волков, В.О. Коновалова, Н.М. Конопенко, А.Р. Ратинів тощо). Загальну характеристику юридичної діяльності дає В.Л. Васильєв [4]. Автор відзначає, що ця діяльність насамперед пов'язана з нормами права, а окремі її види містять визначене поняття вже у самій її назві: правозастосувальна, правоохоронна, правозахисна тощо. Всі юридичні професії характеризуються надзвичайним розмаїттям професійних задач, в основі яких лежить правова норма.

Серед загальних ознак юридичної професії О.М. Бандурка, В.О. Коновалова, Н.М. Конопенко вказують на такі: 1) суспільний і державний характер юридичної праці, що полягає у служінні громадянському суспільству і правовій державі; 2) асоціальний характер предмету юридичної праці, адже юрист має справу, як правило, із соціальними аномаліями, відхиленнями від суспільних норм; 3) домінування професійного обов'язку у прийнятті рішень та відповідальності за них; 4) управлінський характер частини професійних робіт, коли юрист, такий як прокурор або суддя, має визначені владні повноваження, що містять в собі управлінські основи; 5) творчий характер, що виявляється у постійному пошуку істини, у нешаблонності рішень і нестандартному підході до розв'язання нових завдань; 6) комунікативний характер праці, коли юристові доводиться переважну частину робочого часу спілкуватися з клієнтами, співробітниками та іншими сторонами юридичної справи, а також встановлювати численні контакти в ході вирішення юридичної справи; 7) жорстка обмеженість професійної діяльності рамками закону, тобто юристові повсякчас доводиться подумки співвідносити свої дії з нормами чинного законодавства.

Значну частину професійної діяльності юриста займає консультативна робота. У консультативній роботі працівникам юридичної сфери за обов'язками професії доводиться мати справу з різними життєвими ситуаціями, зустрічатися з

різними людьми: від найманого робітника до банкіра, від школяра до академіка, від добropорядного громадянина до запеклого злочинця. А це вимагає від них широкого кругозору, різних знань, високої культури поведінки та комунікабельності. Знаряддям праці в юридичній сфері виступають функціональні засоби, тобто функції психіки та мовлення юриста. Отже, функціональні засоби юридичної праці обумовлюють необхідність комунікативної культури професіонала [2, 122].

Аналіз наукових джерел показує, що комунікативна культура має значний вплив на успішність професійної діяльності юриста. Слід зазначити, що автори Н.Б. Крилова, В.А. Правоторов системою спеціальних якостей вважають професійну культуру, яка безпосередньо забезпечує рівень юриста саме через професійну діяльність.

Таким чином, для успішної діяльності юриста необхідні такі професійно важливі якості:

1) *особистісні*: висвітлюють сукупність особистих рис характеру – вміння встановлювати контакти з людьми, спілкуватися з представниками різних верств населення, мужність, стриманість, чесність, добросовісність, ввічливість, доброзичливість, принциповість, людяність, тактовність, самокритичність, готовність до самопожертви. (Важливо підкреслити, що значну частину наведених особистісних якостей складають ті, що відносяться до комунікативної культури особистості);

2) *спеціальні професійні якості*: відображають володіння спеціальними знаннями, вміннями і навичками, а також певними особистісними якостями, необхідними працівнику для успішної професійної діяльності. До тенденцій взаємовідносин між керівниками, працівникам, фахівцями юридичної сфери дослідники відносять бажання і здібності виступати як в службовий, так і позаслужбовий час від імені держави і суспільства; створення здорового морально-психологічного клімату в колективі, попередження конфліктів між працівниками. Такі тенденції не можливі без належного рівня комунікативної культури працівників.

Проаналізувавши поняття: “культура”, “комунікація”, “діяльність”, “спілкування”, “якості юриста” можна дати визначення комунікативній культурі юриста. Перш за все, слід зазначити, що **комунікативна культура юриста** – це певний рівень освіченості та вихованості фахівця, який полягає в: 1) необхідності опанування певної системи юридичних знань, вмінь і навичок; 2) певному досвіді поведінки в різних конфліктних ситуаціях, який включає в себе високий рівень

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЮРИСТА: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

професійно-правового мислення та діяльності. З поняттям “комунікативна культура” юриста пов’язане поняття “комунікативна компетенція”, яке є також надзвичайно важливим при повноцінному поясненні комунікативної культури юриста. Взагалі комунікативну компетенцію вчені визначають як конгломерат знань мовних і немовних вмінь та навичок спілкування, що людина набуває у ході природної соціалізації навчання і виховання. Комунікативна компетенція юриста – це насамперед обізнаність фахівця із процесами спілкування з різними верствами населення; це вміння у процесі спілкування адекватно застосовувати методи виховання (переконання, бесіда, приклад, навіювання тощо), конкретно розв’язувати конфліктні ситуації [7]. Також до поняття комунікативна компетенція включається здатність використовувати мову, тобто здатність творчо, цілеспрямовано, грамотно встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми засобами української мови з урахуванням конкретної ситуації та комунікативної спрямованості.

Отже, **комунікативна культура юриста** має на увазі оволодіння ним необхідними для професійної діяльності особистісними якостями (які наведено раніше), враховуючи при цьому професійно-трудова діяльність юриста з чітко позначеними повноваженнями, що потребує конкретних правових знань, вмінь і навичок, необхідного рівня професійно-правового мислення і діяльності, а також адекватного спілкування із застосуванням методів виховання.

Висновки. Комунікативна культура юриста є важливою і водночас складною педагогічною проблемою. Для юриста важливо володіти такою комунікативною культурою, яка б була дієвою та водночас пов’язаною з особливостями та умовами професійної діяльності. При визначенні комунікативної культури юриста необхідно враховувати: 1) професійно-трудова діяльність; 2) комунікативну компетентність; 3) комунікативну спрямованість; 4) особистісні та професійні якості юриста. Не менш важливим у формуванні комунікативної культури юриста є висока самоорганізація та відповідальне ставлення, як до обраної професії, так і до власної комунікативної культури та культури взагалі. Наукове осмислення комунікативної культури юриста має важливе значення для діяльності працівника зазначеної професії.

Перспективою подальшого дослідження може

стати аналіз понять: “комунікативна компетентність” та “комунікативна спрямованість” та їх процес формування у студентів.

1. Абульханова-Славская К.А. *Диалектика человеческой жизни*. – М.: Мысль, 1977. – 224 с.

2. Бандурка О.М., Скакун О.Ф. *Юридична деонтологія: Підруч. для вищ. закл. освіти МВС України* – Х.: НУВС, 2002. – 333 с.

3. Берегова О.М. *Комунікація в соціокультурному просторі України: технологія чи творчість / Берегова О.М.* – Київ: НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2006. – 388 с.

4. Васильев В.Л. *Юридическая психология*. – СПб. – М., 1998. – 650 с.

5. Коган Л.Н. *Проблемы исследования целостности культуры*. – М.: Мысль, 1992. – 246 с.

6. *Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світогляд. аналіз / Андрущенко В., Губерський Л., Михальченко М.* – К.: Знання України, 2002. – 578 с.

7. Попова Г.В. *Професійна комунікативна компетентність працівника ОВС. Атореф. дис... канд. психол. наук*. К., 1997, С. 21.

8. Сагач Г.М. *Мистецтво ділової комунікації: Навч. посібник*. – К.: Київ інститут банкірів “України”, 1996. – 180 с.

9. *Словник ініомовних слів / укладачі: Морозов С.М., Шкаранута Л.М.* – К.: Наук. думка, 2000. – 680 с.

10. Соколов Е.В. *Смысл и культура человеческого общения // Духовное становление человека: сб. ст.* – М.: Знание, 1972. – С. 100 – 124.

11. Соколова В.В. *Культура речи и культура общения*. – М., 1995. – С. 58.

12. Сохань Л.В. *Жизненный путь личности*. – К.: Нучн. мысль. 1987. – 279 с.

13. *Социальная психология: история, теория. Эмпирические исследования / Под ред. Е.С. Кузьмина, В.Е. Семенова.* Л.: ЛГУ, 1979. – 288 с.

14. Тимченко І.І. *Формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу. Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Харків. держав. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди*. – Х., 2001. – 20 с.

15. Ткач Т.С. *Комунікація як інструмент дослідження сучасних культурологічних та музикознавчих процесів // Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/kis/2010_1/36.pdf*.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2011

